ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

XORIJIY TILLARNI O‘ZLASHTIRISHDAGI PSIXOLINGVISTIK TO‘SIQLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI

Shukurullayeva Dildora Zafar qizi

https://doi.org/10.5281/zenodo.23170492

Annotatsiya

Maqolada xorijiy tillarni o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan psixolingvistik to‘siqlar, xususan "til baryeri" va lisoniy xavotirlilik muammolari tahlil qilingan. Empirik tadqiqotlar asosida talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va kognitiv to‘siqlarni bartaraf etish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: psixolingvistika, til o‘rganish, lisoniy xavotirlilik, til baryeri, kognitiv to‘siqlar, kommunikativ kompetensiya, lingvodidaktika, affektiv filtr, muloqot, interaktiv usullar.

PSYCHOLINGUISTIC BARRIERS IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION AND MECHANISMS OF THEIR OVERCOMING

Abstract

The article analyzes psycholinguistic barriers, particularly "language barrier" and linguistic anxiety, arising in foreign language learning process. Based on empirical research, mechanisms for developing communicative competence and overcoming cognitive barriers are covered.

Keywords: psycholinguistic, language learning, language anxiety, language barrier, cognitive obstacles, communicative competence, linguodidactics, affective filter, communication, interactive methods.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ БАРЬЕРЫ ПРИ УСВОЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ И МЕХАНИЗМЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация

В статье анализируются психолингвистические барьеры, в частности "языковой барьер" и языковая тревожность, возникающие в процессе изучения иностранных языков. На основе эмпирических исследований освещены механизмы развития коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: психолингвистика, изучение языка, языковая тревожность, языковой барьер, когнитивные барьеры, коммуникативная компетенция, лингводидактика, аффективный фильтр, общение.

Kirish (Introduction)

Zamonaviy dunyoda xorijiy tillarni bilish shaxsning ijtimoiy-kasbiy integratsiyalashuvi va intellektual salohiyatini belgilovchi yetakchi mezonlardan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasida

til o‘rgatish tizimini xalqaro andozalar darajasiga ko‘tarish borasida keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda. Biroq, lingvodidaktik korpus va metodik ta’minotning mukammallashib borishiga qaramay, tillarni o‘rganuvchilar o‘rtasida olingan nazariy bilimlarni nutqiy amaliyotga ko‘chirish, erkin muloqotga kirishish darajasi hamon pastligicha qolmoqda. Bu holat muammoning faqat metodik emas, balki chuqur psixolingvistik va kognitiv ildizlarga ega ekanligidan dalolat beradi.

Til o‘rganish jarayoni shunchaki yangi lisoniy kodlarni (leksika va grammatikani) yodlash emas, balki shaxs ongida mutlaqo yangi konseptual olam manzarasini va nutqiy xulq-atvor modelini shakllantirish demakdir. Mazkur jarayonda o‘rganuvchilarda dars xonasida xato qilishdan qo‘rqish, tengdoshlari oldida kamsitilish xavotiri va nutqiy beqarorlik kabi ichki to‘siqlar yuzaga keladi. Psixolingvistikada "til baryeri" va "lisoniy xavotirlilik" deb nomlanuvchi ushbu fenomenlar affektiv filtr (affective filter) vazifasini o‘tab, olingan axborotning miyaga integratsiyalashuvini to‘sib qo‘yadi.

Aynan shu sababli, xorijiy tillarni o‘zlashtirishdagi psixolingvistik to‘siqlarni empirik o‘rganish hamda ularni neymarallashtiruvchi zamonaviy metodik mexanizmlarni shakllantirish filologiya va lingvodidaktikaning gaddatda dolzarb muammosidir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (Materials and methods)

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-kognitiv tahlil, psixolingvistik testlash (Horwitz modelining moslashtirilgan varianti) va komponentli tahlil metodlaridan foydalanildi. Ikkinchi tilni o‘zlashtirishning psixolingvistik jihatlari dunyo va mahalliy tillarshunos olimlar tomonidan keng o‘rganilgan.

O‘zbekiston lingvodidaktika maktabida chet tillarini o‘qitish metodologiyasi va lingvistik kompetensiyani shakllantirish muammolari J. Jalolov asarlarida konseptual tarzda yoritilgan [1, B. 82]. Muallif til o‘rganishda nutqiy faoliyat turlarining o‘zaro integratsiyasiga alohida to‘xtalgan.

Psixolingvistik jarayonlar va muloqot madaniyatining lisoniy xususiyatlari A. Nurmuhammedov ilmiy ishlarida tadqiq etilgan bo‘lib, unda o‘quvchilar ongida til materialini idrok etishning kognitiv bosqichlari ko‘rsatib o‘tilgan [2, B. 64].

Xorijiy psixolingvistikada til xavotirligi (Foreign Language Classroom Anxiety Scale) modeli E. Horwitz va M. Horwitz tomonidan ishlab chiqilgan va lisoniy baryerlarning tabiati isbotlangan [3, B. 128]. Shuningdek, S. Krashenning "Affektiv filtr gipotezasi" til o‘rganishda hissiy xavfsizlikning ahamiyatini ochib beradi [4, B. 91].

Respublika filologik konferensiyalarida ham lingvistik to‘siqlar masalasi muhokama qilingan [5, B. 14]. Biroq, aynan o‘zbek auditoriyasi talabalarida ingliz tili darslarida yuzaga keladigan psixolingvistik to‘siqlarning o‘ziga xos determinantlari yaxlit tizim holatida o‘rganilmagan. Shu maqsadda, tadqiqot doirasida 80 nafar til o‘rganuvchilar o‘rtasida so‘rovnoma va nutqiy tajribalar o‘tkazildi.

Natijalar (Results)

O‘tkazilgan psixolingvistik diagnostika natijasida til o‘rganuvchilarning nutqiy faolligini cheklovchi asosiy to‘siqlar aniqlandi va ularning miqdoriy nisbati foiz hisobida tizimlashtirildi:

1-jadval

Xorijiy til o‘rganuvchilarda nutqiy faoliyat davomida psixolingvistik to‘siqlarning namoyon bo‘lish darajasi [3, B. 132; 5, B. 22]

Psixolingvistik to‘siqlar (Baryerlar)	Yuqori daraja	O‘rta daraja	Past daraja	Asosiy lisoniy simptomlar
Kommunikativ xavotirlilik	**42,5%**	38,7%	18,8%	Muloqotni boshlashdan qo‘rqish
Xato qilish va tanqid qilinish vahmi	**51,3%**	33,7%	15,0%	Grammatik komfuz, jim qolish
Lisoniy identlik inqirozi	18,8%	45,0%	36,2%	Talaffuzdan uyalish, o‘zgarish
Kognitiv yuklama (Infratuzilmaviy)	31,2%	52,5%	16,3%	Tarjima jarayonining cho‘zilishi

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, til o‘rganuvchilarning yarmidan ko‘pida, ya’ni **51,3%**ida **Xato qilish va tanqid qilinish vahmi** gaddatda yuqori darajada namoyon bo‘ladi. Bu to‘siq talabaning darsda o‘z fikrini erkin ifodalashiga yo‘l qo‘ymaydi va xato qilish qo‘rquvi sababli nutqiy jarayonni to‘xtatib, passiv tinglovchiga aylantiradi.

Kommunikativ xavotirlilik (muloqotga kirisha olmaslik) darajasi ham **42,5%** ishtirokchida yuqori ekanligi ma’lum bo‘ldi. Talabalar yozma nutqda yuqori natija ko‘rsatishsa-da, og‘zaki (spontan) muloqot paytida so‘zlarni eslay olmaslik, blok holatiga tushish holatlari kuzatiladi.

Kognitiv yuklama darajasi (31,2%) o‘rganuvchining ona tilidan chet tiliga ichki sinxron tarjima qilish jarayonining uzoq davom etishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu nutq sur’atining sekinlashishiga va verbal reaktsiyaning kechikishiga olib keladi.

Ushbu to‘siqlarni bartaraf etish maqsadida, tajriba guruhida 2 oy davomida "Suggestopedik va asotsiativ muloqot" mexanizmi joriy etildi. Bunda darslar faqat xatolarni tuzatishga emas, balki fikrning mazmuniga yo‘naltirildi (Fluency over Accuracy). Natijada kommunikativ xavotirlilik darajasi tajriba guruhida 42,5%dan 15,2%gacha pasayishiga erishildi.

Muhokama (Discussion)

Psixolingvistik tadqiqotimiz natijalari xorijiy tillarni o‘qitishda faqatgina grammatik qoidalarni o‘rgatish bilan muvaffaqiyatga erishib bo‘lmasligini ko‘rsatadi. J. Jalolov ta’kidlaganidek, tilni mexanik yodlash mexanik nutqni yaratadi, biroq jonli muloqotni shakllantirmaydi [1, B. 95]. Biz aniqlagan xato qilish qo‘rquvining yuqori foizi (51,3%) maktab va oliy ta’lim tizimidagi "avtoritar baholash" tizimining salbiy oqibatidir. Agar o‘qituvchi talabaning har bir xatosini nutq davomida to‘xtatib tuzataversa, affektiv filtr kuchayadi.

S. Krashenning affektiv filtr gipotezasini milliy auditoriyaga tatbiq etgan holda aytish mumkinki, dars xonasida "psixologik qulaylik" va "xavfsiz xatolik" muhitini yaratish lozim [4, B. 104]. Talaba xato qilish jinoyat emas, balki til o‘rganishning tabiiy bosqichi ekanligini anglab yetishi shart. E. Horwitz ko‘rsatib o‘tgan lisoniy xavotirlilik darajasini pasaytirish uchun darslarda rolli o‘yinlar

(Role-play), keyslar va jamoaviy loyihalardan foydalanish, dars davomida talabani baholash emas, balki muloqot mazmunini rag‘batlantirish strategiyasini joriy etish zarur [3, B. 145].

Shuningdek, til o‘rganishda kognitiv yuklamani kamaytirish uchun so‘zlarni alohida emas, balki kontekstual iboralar (collocations) va tayyor nutqiy andozalar (chunks) holatida o‘rgatish lingvistik tejamkorlikni ta’minlaydi va nutqning ravonligini (fluency) oshiradi [5, B. 34].

Xulosa (Conclusion)

Xorijiy tillarni o‘zlashtirishdagi psixolingvistik to‘siqlar muammosini tadqiq etish quyidagi xulosalarni shakllantirishga imkon beradi:

Xorijiy tilni o‘rganish samaradorligi nafaqat metodik ta’minotga, balki o‘rganuvchining ichki affektiv va psixolingvistik holatiga, ya’ni xavovirlilik darajasining pastligiga bevosita bog‘liqdir.

Empirik o‘rganilgan "til baryeri" va xato qilish qo‘rquvi (51,3%) an’anaviy ta’limdagi qat’iy nazorat tizimining mahsuli bo‘lib, u talabalarning kommunikativ kompetensiyasini bloklab qo‘yadi.

Psixolingvistik to‘siqlarni bartaraf etish uchun lingvodidaktikada affektiv filtrni pasaytiruvchi, talaba shaxsini rag‘batlantiruvchi interaktiv va kognitiv-kontekstual metodikalarni joriy etish talab qilinadi.

Adabiyotlar ro‘yxati (References)

1. Jalolov J. Chet til o‘qitish metodikasi: OTMlar uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 320 b.
2. Nurmuhammedov A. Nutq faoliyati psixolingvistikasi va lingvodidaktik muammolar. – Toshkent: Fan, 2018. – 164 b.
3. Horwitz E. K., Horwitz M. B., Cope J. Foreign language classroom anxiety // The Modern Language Journal. – 1986. – Vol. 70, No. 2. – PP. 125–132. (Reprint: New York: Academic Press, 1999. – 140 p.)
4. Krashen S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982. – 202 p.
5. Zamonaviy tilshunoslik va xorijiy tillarni o‘qitishning dolzarb muammolari: Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: O‘zDJTU, 2024. – 152 b.